

TÜRKİYE'NİN COĞRAFİ TAKSİMATINDA . YAPILMASI İCABEDEN BAZI TASHİHLER

(Mit deutscher Zusammenfassung)

Dr. GEVAD R. GÜRSOY

Coğrafya Doçenti

G İ R İ Ş

Bilindiği gibi *coğrafya*, kısaca, *yeryüzünün izahlı tasviridir*. Fakat bugünün coğrafya anlayışında daha ileri gidilerek, yeryüzü parçalarının ve ezümle *ülke, bölge* ve *yörelere* coğrafi şahsiyetleri ortaya konulmaktadır. Yeryüzünün birbirinden farklı vasıflar gösteren *coğrafi birliklerini* ayırmak, farklı olan taraflarını ve birbirleriyle olan münasebetlerini tebarüz ettirmek, yani onların şahsiyetlerini belirtmek, bugünkü mânasiyle coğrafyanın, bahusus *ülkeler coğrafyasının* (mevzi coğrafya) başlıca hedefini teşkil etmektedir.

Coğrafi birliklerin muayyen olabilmeleri için sınırlandırılmaları icabeder. Fakat coğrafyada sınırlandırma, umumi mânadaki sınırlandırma mefhumundan biraz farklıdır. Çünkü *coğrafi sınırlar* her zaman vazih olmaz; hattâ çok zaman geniş intikal şeritleri halindedir ¹.

'Burada mühim bir mesele ortaya çıkmaktadır: yeryüzü coğrafi birliklere nasıl ayrılmalı ve bu birlikler hangi esaslara göre sınırlandırılmalıdır? Umumî tabiriyle bir coğrafi birliği, içersinde bir veya daha fazla *coğrafi vasıfların* müştereken tezahür ettiği bir saha olarak tarif etmek mümkündür. Coğrafi vasıflar *ya. fizikî muhite* (yeryüzü şekilleri, iklim, su ve toprak şartları, bitki örtüsü ve hayvan toplulukları) veya *insan ve eserlerine* (beşerî, iktisadi, içtimai ve siyasi tezahürler) taallük edebilir. İşte bütün bu vasıfların, coğrafi bölge veya yörelere tesbit edilecek olan sahada, coğrafyanın metot ve prensiplerine uygun olarak araştırılması lâzımdır; başka ifade ile, o bölge veya yörelere hakkında derin coğrafi bilgiye ihtiyaç vardır.

¹ Umumiyetle coğrafi birlikler ve sınırlar hakkında fazla bilgi için bk. :

RATZEL, FR. : Anthropogeographie. Teil I : Grundzüge der Anwendung der Erdkunde auf die Geschichte. 4. Aufl. Stuttgart 1921. s. 127-132, 148-184.

SAUER, C. O. : The morphology of landscape. University of California Publications in Geography. Vol. 2, No. 2, pp. 19-54. Berkeley, California 1925 (reprinted 1938).

PASSARSE, S. : Beschreibende Landschaftskunde. 2. Aufl. des I. Bandes der "Grundlagen der Landschaftskunde". Hamburg 1929, s. 213-220.

HAUSHOFER, K. : Grenzen. In ihrer geographischen und politischen Bedeutung. 2. Aufl. Heidelberg-Berlin-Magdeburg 1939. s. 20-31, 131-148.

IZBIRAK, R. : Yöre mefhumu ve yöre bilgisi. Harita Dergisi. Yıl 21, Sayı 51, s. 1-26. Ankara 1955.

Coğrafi birliklerin sınırlandırılmasında muhtelif görüş ve anlayışlara dayanmak mümkündür. Çünkü yer yüzünde, bir veya birkaçı diğerlerine nazaran daha bariz bir surette tezahür eden coğrafi vasıfların tesbit ve tâyininde araştıracının vukuf ve takdiri büyük rol oynar. Mamafih, umumiyetle kabul edildiği gibi, memleketimizin coğrafi şartları, bölge veya yörelerin tesbitinde yer şekillerinin ön safa alınmasını icabettirmektedir. Çünkü yer şekilleri, yalnız diğer fizikî coğrafya vasıfları üzerine değil, aynı zamanda beşer hayatına tesir eder.

Türkiye'yi coğrafi bölgelere ayırmak için 1941 *Coğrafya Kongresinden* evvel de birtakım teşebbüsler yapılmıştır². Etrafı yüksek dağlarla çevrili olan memleketimizin iç ve dış kısımlarının farklı vasıflar gösterdiği eskidenberi biliniyordu. Hattâ Doğu Anadolu yüksek elinin, İç Anadolu havzasından farklı olduğu, keza Doğu Torosların güneyinde yer alan ve bazı Avrupalı müellifler tarafından "Kuzey veya Yukarı Mezopotamya" (Nord- oder Obermesopotamien)³ yahut "Doğu Toros Ön Eli" (Ost-taurus - Vorland)⁴ veyahut başka isimlerle zikredilen bölge, yerli neşriyatımızda ayrı bir saha olarak "Cezire-i Ulya" diye adlandırılıyordu⁵. Sahil kuşaklarına gelince, daha ziyade mailelere göre Karadeniz, Akdeniz, Adalar Denizi (Ege) ve Marmara ve Trakya bölgeleri ayrılıyordu. İşte 1941 Haziranında Ankara'da Maarif Vekâletinin teşebbüsü ile toplanmış olan Birinci Coğrafya Kongresinde Türkiye'nin coğrafi bölgelere taksimi, daha evvel yapılmış coğrafi taksimat tecrübelerinin ışığı altında, en son bilgi durumuna göre atılmış ileri bir adım oldu. Fakat 1941 den bugüne kadar geçen zaman zarfında yapılan araştırmalar, 1941 coğrafi taksimatının bazı eksik ve hatalı taraflarını ortaya koyacak yeni bilgiler getirdi; öyle ki, bu meseleyi tekrar ele alarak münakaşa etmek ve bazı noktalarda tashih teklifleri yapmak faydasız olmayacaktır.

T A R İ H Ç E

Birinci Coğrafya Kongresinin, tedrisatta karşılaşılan program, terim, yer adlarının yazılış tarzı ve nihayet Türkiye coğrafyası hakkında mektepler için yazılması düşünülen tek kitaba temel olacak bilgiler, ez-

² Bu noktaya, ilerde yakından temas edilecektir. Şimdilik bk. :

SELEN, H. S. : "Türkiye'nin coğrafi bölgelere taksimine dair bir muhtıra". Birinci Coğrafya Kongresi (Kitabı). 6-21 Haziran 1941, Ankara, s. 251.

³ Meselâ karşılaştırınız :

BANSE, E.: Die Türkei. Eine moderne Geographie. Braunschweig 1919, s. 252. .

BLANCKENHORN, M.: Syrien, Arabien und Mesopotamien. Handbuch der Regionalen Geologie. Bd. V, 4. Heidelberg 1914, s. 61-62.

⁴ Louis, H.: Anatolien. Geographische Zeitschrift. 45. Jahrg. 1939, Heft 11/12. Leipzig - Berlin, s. 357.

⁵ Meselâ bakınız:

MEHMED REMZİ: Yeni Coğrafyay-i Osmanî. 1325 (1909) (İstanbul), s. 3.

FAIK SABRÎ (DURAN): Osmanlı Coğrafyay-i İktisadîsi. Dersaadet (İstanbul), 1331 (1915) s. 67 ve 201.

cümle Türkiye'nin coğrafi bölgelere ayrılması ve Türkiye'de muhtelif coğrafi bölgelere, yerlere, ve yerçekillerine verilen isimlerin birleştirilmesi gibi meseleleri tesbit ve halletmek için toplandığı 1941 senesine kadar yapılan yerli ve yabancı coğrafya neşriyatında memleketimizin tabii, ziraî, hattâ coğrafi bölgelerinin tâyini hakkında denemeler yapıldığını, ve bugün mekteplerde Türkiye coğrafyası tedrisatına esas teşkil eden bölge adlarından bir kısmına eskiden raslandığını görüyoruz. Bütün bu neşriyatın etraflı tahlil ve tenkidini yapmak, yazımızın kadrosu içinde imkânsızdır. Biz burada, yalnız en mühimlerini bahis mevzuu edeceğiz:

Başlangıçta tebarüz ettirmek isteriz ki, memleketimizin mevziî coğrafya tasvirini "hemen ilk defa olmak üzere" ⁶ 1648 de bir Türk coğrafyacısı olan K â t i p Ç e l e b i yapmış ve *Cihannüma* adlı eserinde zamanının idarî taksimatını esas almıştır ⁷. Fakat yerli neşriyat arasında, memleketimizin, daha doğrusu o zamanki Osmanlı İmparatorluğu idaresinde bulunan sahaların tabii esaslara göre taksimi fikrine, ancak iki buçuk asra yakın bir zaman sonra, belki ilk olarak Hüseyin Paşanın "pek vukufu bir surette kaleme alınmış" ⁸ *ziraat coğrafyasında* raslıyoruz ⁹. Bilâhare Mehmed H i k m e t tarafından da iktibas edilmiş olduğu veçhile ¹⁰, Osmanlı ülkesi, "bir dereceye kadar takribi olarak" ¹¹ aşağıda gösterilen onbeş iklime bölünmüştür:

- 1— Osmanlı Asyasının kuzey tarafı
- 2— Osmanlı Asyasının kuzey ve kuzeybatı taraf:
- 3— Kuzeybatıda Hüdavendigâr iklimi
- 4— Adalar Denizi iklimi
- 5— Merkez yaylası iklimi
- 6— Güney Anadolu ve Toros iklimi
- 7— Kızılırmak iklimi
- 8— Kuzeydoğuda Erzurum iklimi
- 9— Elcezire iklimi
- 10— Irak-ı Arabi iklimi
- 11— Kızıldeniz iklimi
- 12— Cebel Lübnan ve Suriye iklimi

⁶ AKYOL, İ. H.: Tanzimat devrinde bizde coğrafya ve jeoloji. Tanzimatın 100. yıldönümünde neşredilen kitaptan ayrı baskı. İstanbul 1940, s. 10.

⁷ KÂTİP ÇELEBİ: Cihannüma. İptida-i telif 1058 (1648) (İstanbul), s. 631 ve Anadolu haritası s. 629 - 630.

⁸ AKYOL, İ. H.: Son yarım asırda Türkiye'de Coğrafya. I.: Mutlakiyet devrinde coğrafya. Türk Coğrafya Dergisi Yıl I, Sayı I. Ocak 1943 Ankara, s. 12.

⁹ HÜSEYİN, Bnb.: Memalik-i Osmaniye'nin ziraat coğrafyası. İstanbul 1303 (1887), s. 9-20.

¹⁰ MEHMED HIKMET: Coğrafyay-i umranî. Kısım-ı evvel: Devlet-i Aliye-i Osmaniye. Dersaadet (İstanbul) 1313 (1897), s. 30-38.

¹¹ HÜSEYİN, Bnb.: Ayni eser, s. g.

- 13— Osmanlı Avrupası doğu iklimi
 14— Osmanlı Avrupası batı iklimi
 15— Trablusgarb iklimi

Bu listede 10, 11, 12, 14 ve 15 inci maddeler hariç olmak üzere, diğerleri bugünkü millî sınırlar içindeki memleketimize taallûk etmektedir. Fakat bu onbeşli taksim tarzı Abdurrahman Şeref tarafından sadeleştirilmiş ve Rumeli kıtasında üç (Doğu, Batı ve Orta), Osmanlı Asyasında dört (Kuzey, Orta, Güneydoğu ve Elcezire) ve nihayet Badiye (Arabistan yarımadası), Kızıldeniz (Hicaz ve Yemen) ve Afrika vilâyetleri iklimi olmak üzere ona indirilmiştir¹².

Bu sıralarda neşredilen diğer bir kısım eserlerde, meselâ Mustafa Rasim ve Ali Tevfik tarafından yazılmış coğrafya kitaplarında idarî taksimatın, tabîî muhit içersinde, ezcümle Karadeniz, Marmara Denizi, Adalar Denizi, Akdeniz, Basra Körfezi, Adriya ve Venedik Denizi mailelerine göre tasvir edildiğini¹³, ikinci müellifin 1329 (1913) tarihli başka bir eserinde ise idarî taksimatla beraber coğrafi ve tarihî birtakım mefhumların hâkim bulunduğunu müşahede ediyoruz: meselâ Osmanlı Avrupasında Trakya, Makedonya, Epir ve İllirya; Osmanlı Asyasında ise Anadolu ve Arabistan yarımadalarından, ezcümle Cezire-i Ulya, Elcezire, Suriye ve saireden bahsediliyor¹⁴.

1915 de Faik Sabri (Duran), "coğrafyanın bizde önemli bir yer tutmasına yardım eden"¹⁵ *iktisadi coğrafyasında*, Osmanlı ülkesinin tabîî ve iktisadi vaziyetini; Anadolu yarımadası, Erzurum yaylası ve Cezire-i Ulya, Irak ve Badiyet üş-Şam, Suriye ve Filistin ve. niyahet Arabistan olmak üzere beş büyük kısımda mütalâa etmiştir¹⁶. Fakat müellifin, Osmanlı İmparatorluğunun dağılarak Türkiye Cumhuriyetinin kurulmasından sonra neşrettiği eserlerde, bugünkü sınırlarımız dahilinde bulunan saha ele alınıyor ve "iklim, tabîî ahval ve hayat şartları birbirine benzemeyen" birtakım parçalara ayrılıyor. Meselâ 1938 de çıkan *Türkiye coğrafyasında*, mühim şehirler, bugünkülere çok benzeyen aşağıdaki bölgeler dahilinde inceleniyor¹⁷:

¹² ABDURRAHMAN ŞEREF: İstatistik ve Coğrafyay-i umranî . Dersaadet (İstanbul) 1314 (1898), s. 92-95.

¹³ MUSTAFA RASİM: Memalik-i Mahruse-i Şahane Coğrafyası. 1305 (1889) (İstanbul), s. 186.

ALİ TEVFİK: Memalik-i Osmaniye Coğrafyası. İstanbul 1329 (1913), s. 220.

¹⁴ — : Mufassal Memalik-i Osmaniye Coğrafyası. İstanbul 1329, (1913), s. 177 ve 278.

¹⁵ AKYOL, İ. H. : Son yarım asırda Türkiye'de Coğrafya. II.: Meşrutiyet Devrinde Coğrafya. Türk Coğrafya Dergisi. Yıl I, Sayı II. Nisan 1943 Ankara, s. 132.

¹⁶ FAİK SABRİ (DURAN) : Osmanlı Coğrafyay-i iktisadîsi. Dersaadet (İstanbul) 1331 (1915), s- 43-118.

¹⁷ DURAN, F. S.: Türkiye Coğrafyası. İstanbul 1938, s. 138 ve 185-209.

- 1— Marmara ve Trakya bölgesi
- 2— Karadeniz bölgesi
- 3— Merkez yaylası bölgesi
- 4— Ege bölgesi
- 5— Akdeniz bölgesi
- 6— Şark yaylası bölgesi

Bunlar içersinde yalnız Güneydoğu Anadolu eksik bulunmaktadır; bu da listenin 6 ncı maddesinde dahil farzedilmiştir. Şu cihet şayanı dikkattir ki, aynen bu taksimatı biraz değişik ifadelerle, daha 1928 de eski yazı ile basılmış başka bir kitabında veren Faik Sabri, tabii mıntakaları gösteren bir Türkiye haritasında, Güneydoğu Anadolu müstesna olmak üzere, 1941 coğrafi taksimatına çok yerde benzeyen sınırları tesbit etmiş bulunuyordu¹⁸ (Harita-I).

(HARİTA - I)

1921 senesinde hazırlamış olduğu "Anadolu yarımadasının coğrafi nahiyelere taksimi" unvanlı bir tetkikiyle, Türkiye'nin ilk defa olmak üzere tabii mıntakalara taksimini tecrübe ettiğini bildiren Hâmîd Sadi (Selen), kısmen idarî taksimatın tesiri altında bulunan yedi mıntaka tesbit etmiştir¹⁹; bu tabii mıntakalar, yani "memleketin müşterek evsaf ile temayüz eden tâli aksami" aşağıda gösterilmiştir²⁰:

- 1— Kuzey Anadolu (Karadeniz mailesi)
- 2— Marmara mıntakası
- 3— Batı Anadolu
- 4— Güney Anadolu
- 5— Orta Anadolu
- 6— Doğu Anadolu
- 7— Güneydoğu Anadolu (Gezire-i Ulya)

¹⁸ FAİK SABRÎ (DURAN): Yeni Türkiye Coğrafyası. İstanbul 1928, s. 137.

¹⁹ HÂMİD SADI (SELEN): İktisadî Coğrafya. Birinci Kitap: Türkiye. İstanbul 1926, s. 60.

²⁰ Aynı eser, s. 60-67.

Müellifin, 1941 Coğrafya Kongresinden bir sene evvel intişar etmiş bulunan *İktisadi Türkiye'sinde* Kuzey, Orta ve Doğu Anadolu ile Akdeniz ve Marmara ziraat mıntakaları ayrılmakta ve üçünde sahil ve dahil kuşakları, Orta Anadolu'da merkez yaylası ile kenar mıntakalar ve Doğu Anadolu'da Kars-Erzurum ve Güney doğu yaylaları olmak üzere 10 tâli kuşak tesbit edilmektedir ²¹.

1926 da Abdulkadir Sadi (Kazancıoğlu) Türkiye'nin tabii mıntakalarını sistemli bir surette ortaya koymuş ²² ve bunları 1930 tarihli *memleket coğrafyasında*, şöyle tesbit etmiştir ²³:

- 1— Kuzeydoğu Anadolu
- 2— Doğu Anadolu yaylası
- 3— Diyarbekir yaylası
- 4— Kuzey tabii mıntakası
- 5— Orta Anadolu yaylası
- 6— Akdeniz mıntakası
- 7— Marmara mıntakası
- 8— Adalar Denizi mıntakası
- 9— Menteşe mıntakası
- 10— Trakya mıntakası

Fakat müellifin 1926 da neşretmiş olduğu başka bir kitabındaki "Türkiye'nin ayrılmış bulunduğu büyük tabii mıntakalar" haritası, metinde verilen izahatla telif kabul etmeyecek şekilde nazari ve grafik bir tarzda çizilmiştir ²⁴.

Türkiye'nin tabii mıntakalarının tâyini hakkındaki çalışmalar meyânında Danyal Bediz tarafından 1932 de Türkiye'de yapılmış tetkik seyahatlerine isitnaden çizilen ve 1935 de İzmir'e dair doktora tezinde neşredilen haritayı da kaydetmek icabeder ²⁵. İç Anadolu, Karadeniz bölgesi, Güney Anadolu, Batı Anadolu, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu olmak üzere altı büyük tabii mıntaka ayrılmış ve ayrıca gerekli yerlerde tâli intikal sahaları gösterilmiştir. Haritada çizilmiş olan sınırların, 1941 coğrafi sınırlarına birçok noktalarda yakınlık gösterdiği dikkati çekmektedir (Harita-II).

²¹ SELEN, H. S.: İktisadi Türkiye. İstanbul 1939-1940, s. 70-100.

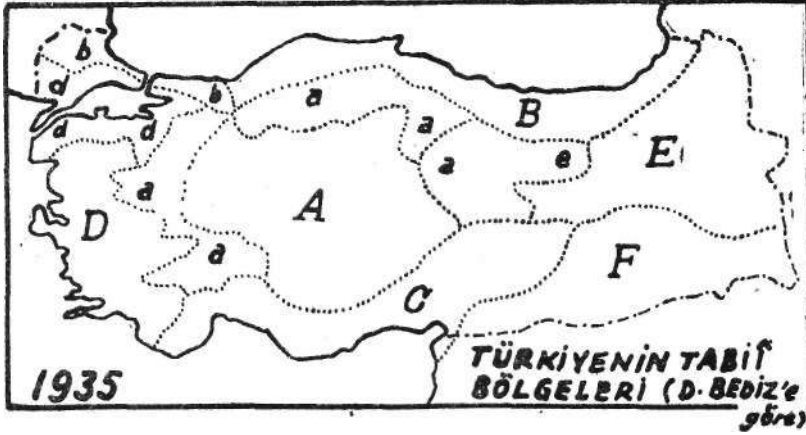
²² ABDULKADİR SADI (KAZANCIÖĞLU): Yeni Türkiye. Millî Coğrafya. İstanbul 1926, s. 160-172, 246-314.

²³ KAZANCIÖĞLU, A.S.: Yeni Türkiye. Memleket Coğrafyası. İstanbul 1930, s. 115-224.

²⁴ Bakınız :

ABDULKADİR SADI (KAZANCIÖĞLU): Yeni Türkiye. Millî Coğrafya. İstanbul 1926, s. 161-175 ve harita s. 161.

²⁵ BEDİZ, D.: İzmir (Smyrna) und sein wirtschaftsgeographisches Einzugsgebiet. Diss. München 1935, Würzburg 1935, s. 6.

(HARİTA - II)

A) İç Anadolu	D) Batı Anadolu
B) Karadeniz Bölgesi	E) Doğu Anadolu
C) Güney Anadolu	F) Güneydoğu Anadolu
- Küçük harfler intikal sahalarını gösterir.

Yabancı müelliflere gelince, 1858 de Carl Ritter tarafından memleketimiz nehir sistemlerine ve subölümü çizgilerine göre tabii taksimata ayrılmıştır²⁶. Daha sonra Vital Cuinet 1306 (1890) resmî salnamesine istinaden vilâyet, sancak ve kaza taksimatını esas olarak almış ve Osmanlı ülkesini dört ciltten ibaret büyük bir eserde tasvir etmiştir²⁷.

1915 de Ewald Banse memleketimizi tabii mıntakalar halinde ele almış ve Marmara çevresi, Kuzey Küçük Asya, İç ülke, Batı Anadolu, Güney Anadolu, Kilikya, Ermenistan, Toros ve Zagros Dağları, Mezopotamya gibi bölgeler tesbit etmiş ve bunları da, çoğu eski tarihî isimlerle (Trakya, Bitinya, Frigya, Paflagonya, Galatya, Likaonya, Pamfilya ve saire gibi) ifade edilen tâli kısımlara bölmüştür²⁸.

Bilhassa Batı Anadolu'da birçok jeolojik tetkikler yaparak 1918 de "Küçük Asya" adlı bir eser neşretmiş olan Alfred Philippson, memleketimizin başlıca morfolojik birliklerini ve dolayısıyla tabii mıntakalara temel olacak taksimatı ortaya atmıştır; bunlar Kuzeydoğu, Güneydoğu, Merkez, Kuzeybatı, İç ülkenin Batı Kısım, Ege Küçük Asyası ve Ege-Toros Ara Sahasından ibarettir²⁹. Bunların da, yine ekserisi tarihî adlarla

²⁶ RITTER, C. : Die Erdkunde. Im Verhältnis zur Natur und zur Geschichte des Menschen usw. Teil 18. Klein-Asien. Bd. I. Berlin 1858, s. II, 52.

²⁷ CUINET, V.: La Turquie d'Asie. Tome I. Paris 1890, s. XVI-XIX.

²⁸ BANSE, E.: Die Türkei. 1915.

— Die Türkei. Eine moderne Geographie. Braunschweig 1919, s. 37-280.

²⁹ PHILIPPSOHN, A.: Kleinasien. Handbuch der Regionalen Geologie. Bd. V, 2. Heft 22. Heidelberg 1928, s. 23-139.

ifade edilen birçok tâli kısımları vardır. Bu münasebetle memleketimizin doğu ve güneydoğu [kısımlarına temas eden ve önceki eserle aynı jeoloji serisinde neşredilen iki ayrı tetkik ile müellifleri Oswald ve Blanc kenhorn dahi kaydedilmelidir ³⁰.

Türkiye'nin mevziî coğrafyasını Kuzeyin Dağlık Kuşağı, Güneyin Dağlık Kuşağı, Batı Küçük Asya, Dahilî platolar ve nihayet bugün kullandığımız tâbirlerle Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu gibi birtakım coğrafi üniteler içinde mütalâa eden Raoul Blanchard tarafından yapılan çalışmalar dikkati çekecek mahiyettedir ³¹.

Bir seri eserin "Türkiye" bahsini yazmış olan Ulrich Frey memleketimizi yedi tabii mıntakaya ayırarak bir harita üzerinde tesbit etmiştir (Harita-III). Bu taksimat çok şayanı dikkat olmakla beraber, bazı mın-

(HARİTA - III)

Romen rakamları bölge gruplarını ve arap rakamları münferit bölgeleri gösterir. I. ANADOLU YÜKSEK ELİ: 1) Galatya, 2) Frigya, 3) Likaonya (Izavriya ile), 4) Kapadokya (Komagene ile); II. "DOĞU ANADOLU YÜKSEK ELİ": 5) Kuzeyin volkan platosu, 6) Güneyin (akışsız) sahası; III. "GÜNEY DOĞU ANADOLU": 7) Dicle bölgesi, 8) Fırat bölgesi; IV. DOĞU AKDENİZ SAHASI: 9) Kilikya, 10) Pisidya ve Pamfilya, 11) Likya; V. EGE SAHASI: 12) Karya, 13) Lidya, 14) Misya; VI. BOĞAZLAR ve MARMARA SAHASI: 15) Truva, 16) Bitinya, 17) Trakya; VII. KARADENİZ SAHASI: 18) Paflagonya, 19) Pontos, 20) Lâzistan. (İ. = Izavriya, K. = Komagene)

takalara verilen ve millî hislerimizi rencide edecek olan birtakım yabancı isimler yerine bugün alışkın olduğumuz ifadeler kullanılırsa, şöyle sıralanabilir ³²:

³⁰ OSWALD, F.: Armenien. Handbuch der Regionalen Geologie. Bd. V, 3. Heidelberg 1912.

BLANCKENHORN, M.: Syrien, Arabien und Mesopotamien. Aynı eser.

³¹ BLANCHARD, R.: Asie occidentale. Géographie Universelle. Tome VIII, Premier Partie. Paris 1929, s. 59-127, 209-222.

³² FREY, U.: "Türkei und Zypern". Handbuch der Geographischen Wissenschaft. Bd.: Vorder- und Südasien, s. 1-62. Potsdam 1937, s. 41-57.

- 1— Anadolu yüksek eli
- 2— Doğu Anadolu yüksek eli
- 3— Güneydoğu Anadolu
- 4— Doğu Akdeniz bölgesi
- 5— Ege bölgesi
- 6— Boğazlar ve Marmara bölgesi
- 7— Karadeniz bölgesi

Nihayet, memleketimizin coğrafi bölgeler halinde mütalâası mevzuunda Herbert Louis, "bu yoldaki mesainin en kıymetli ve istifadelisi"-ni meydana getirmiştir³³. Müellifin Türkiye'ye ait neşriyatı arasında ilk tesadüf edilen coğrafi taksimat şöyledir³⁴:

- 1— Anadolu'nun doğu bölgeleri
  - Doğu Toros Ön Eli
  - Doğu Toros Bölgesi
  - Ararat Yüksek Eli
- 2— Anadolu'nun Akdeniz eteği (Orta Toros, Batı Toros)
- 3— Batı Anadolu (Ege Bölgesi, Batı Anadolu Dağ Eşiği)
- 4— Marmara Bölgesi ve Trakya
- 5— Anadolu'nun kuzey kenar bölgeleri
  - Kuzey Anadolu Dağ Eşiği
  - Zigana yüksek dağları
- 6— İç Anadolu

Bu arada, müellif tarafından Türkiye'nin coğrafi bölgeleri hakkında etraflı bir tetkik halinde 1941 Coğrafya Kongresine sunulmuş ve Kongre kitabı içerisinde neşredilmiş olan raporu da zikretmek lâzımdır³⁵. Birinci Coğrafya Kongresinin 6-21 Haziran 1941 de toplanmasına tekaddüm eden aylar zarfında İstanbul Üniversitesi Coğrafya Tedris Heyeti bu raporu incelemiş ve neticede "kuvvetli bir coğrafya kültürüne sahip olan müellifin orijinal fikirlerinin canlı bir ifadesi" olarak vasıflandırdıktan sonra, "muhtemel itirazlara müellif tarafından kâfi ve nihaî cevaplar verilmeden evvel", "coğrafi neşriyata direktif olacak ve tedrisata değişmez istikamet verecek" esaslar gibi telâkki edilmemesi lâzımgeleceği kanaatine var-

³³ SELEN, H. S.: Türkiye'nin coğrafi bölgelere taksimine dair bir muhtıra. Aynı yazı. 1941, s. 251.

³⁴ Louis, H.: Anatolian. Geographische Zeitschrift. 45. Jahrg. 1939, Heft 11/12, s- 353-376.

— : Das natürliche Pflanzenkleid Anatoliens. Aynı eser, s. 15-24.

1936 da Ankara'da Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesinin kuruluşunda Coğrafya Profesörlüğüne davet edilmiş olan müellif, Türkiye'de sekiz sene kadar ikamet etmiş ve birçok seyahatler yapmıştır. Memleketi olan Almanya'ya döndükten sonra da, fırsat buldukça, yaz tatillerinde Türkiye'ye gelerek tetkiklerine devam etmektedir.

35 —. "Türkiye coğrafyasının bazı esasları", Birinci Coğrafya Kongresi (Kitabı). 6-21 Haziran 1941 (Ankara), S. 171-228.

mıştır³⁶. Bu ifadeler Kongrenin toplanmasının en mühim sebeplerinden birini de göstermek bakımından enteresandır.

Hulâsa olarak, aşağı yukarı üç asırdan beri Osmanlı İmparatorluğu idaresindeki ülkelerin, dolayısıyla memleketimizin idarî ve tabîî birtakım mıntakalar halinde tetkik edilmekte olduğunu görüyoruz. Hele son yarım asırda tabîî bölgeler üzerinde bir hayli gayret sarfedilmiştir. Bundan anlıyoruz ki, Türkiye'nin coğrafi taksimata tâbi tutulması, ilk defa 1941 de ele alınmış bir mesele değildir. Mamafih şu hususu teslim etmek lâzımdır ki, Birinci Coğrafya Kongresi, memleketi yakından tanıyan coğrafyacı veya coğrafya ile ilgili sahalara mensup ilim ve idare adamlarını bir araya topluyarak meseleyi akademik bir hava içerisinde, derinliğine ve genişliğine ele almak suretiyle büyük hizmetler ifa eylemiştir.

1941 T A K S İ M A T I

Birinci Coğrafya Kongresi, memleketimizin "ilmî esaslara dayanan, yani bünye ve yerşekillcrine,iklime, bitki örtüsüne ve beşerî vakıalara göre" coğrafi taksimatını yapmıştır³⁷. 19 üyeden müteşekkil *Türkiye Coğrafyası Komisyonu*; Karadeniz, Marmara, Ege, Akdeniz, İç Anadolu, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu mıntakaları olmak üzere yedi coğrafi birlik tesbit etmiş, ayrıca bunların da tâli taksimatı yapılmıştır. Bu mıntakalar ve tâli taksimat 1:800.000 ölçekli, tesviye münhanili bir Türkiye haritası üzerine³⁸ Akyol, Louis, Darkot ve Selen tarafından geçirilmiştir³⁹ (Harita - IV). "Komisyon, bölge hudutları ve isimleri üzerinde *son söz söylenmiş olmadığını*, fakat şimdiden elde edilen neticenin, *bugünkü bilgi derecesine göre varılmış bir merhale* olarak telâkki edilebileceğini ve bu taksimatın coğrafya tedrisatında bugüne (yani 1941 e) kadar devam etmiş olan karışıklığın önüne geçmek gibi *pratik bir fayda* getirmekte olduğunu da kabul ediyordu"⁴⁰. İşte bu coğrafi taksimatta gerek ilmî, gerekse pedagojik bazı eksik ve hatalı taraflar bulunduğu gün geçtikçe anlaşıl-makta ve bunları düzeltme ihtiyacı kendini göstermektedir⁴¹.

³⁶ AKYOL, İ. H. - DARKOT, B. - TANOĞLU, A. - ARDEL, A.: "Türkiye Coğrafyasının bazı esesları hakkında Üniversite Coğrafya Tedris Heyeti tarafından verilen rapor". Birinci Coğrafya Kongresi (Kitabı). 6-12 Haziran 1941 (Ankara), s. 229-250.

³⁷ Kongrenin çalışmaları ve vardığı neticeler hakkında bk. :

BİRİNCİ COĞRAFYA KONGRESİ (Kitabı). 6-21 Haziran 1941. Raporlar, müzakereler kararlar. Maarif Vekâleti neşr. Ankara 1941. VIII+255 s. 8°+ harita+resim.

³⁸ Türkiye (haritası), 1.800.000. İkinci basılış. Harta Genel Direktörlüğü (Ankara) 1936.

³⁹ Dört kişilik tâli komisyon üyelerinden Prof. Dr. Herbert Louis'nin tercüman ve asistanı sıfatıyla mezkûr heyetin çalışmalarını yakından müşahede fırsatı bulduğumu burada kaydetmek isterim.

⁴⁰ Birinci Coğrafya Kongresi. Aynı eser, s. 77.

⁴¹ Kongre kitabında (s. 77) "Türkiye'nin coğrafi bölgeleri" başlığı altında "mıntaka" ve "bölge" kelimelerinden başka sayfanın altındaki notta, Terim Komisyonu tarafından

1941 den bu yana geçen zaman zarfında, bir hayli memleket tetkikleri yapılmış ve birçok noktalarda tashihler yapma zarureti ortaya çıkmıştır⁴². Şahsen biz, muhtelif sahalarda coğrafi sınırları müşahede

tesbit edilen yeni terimlere göre büyük taksimata "bölge" ve onların tâli taksimatına da "yöre" denilmek lâzımgeldiği zikredilmekte ve fakat kitaba eklenmiş olan "Türkiye'nin coğrafi bölgeleri" ismini taşıyan 1:4.000.000 ölçekli haritada (Harita-IV) ilk iki tâbir, yani mıntaka ve bölge kullanıldığı halde, her nasılsa, yukarda sözü geçen Terim Komisyonu notuna rağmen, "yöre" tâbiri kullanılmamakta, bunun yerine de bölge kelimesi kaim olmaktadır. Kitaba ekli haritada kırmızı hudutlarla ayrılan kısımlar üzerinde kırmızı ile mıntaka kelimesi yazılı olduğu halde, işaretler kısmında "Türkiye'nin büyük coğrafi bölgeleri" ve haritada bölge kelimesiyle ifade edilen mavi çizgilerin karşısında da yine işaretler kısmında coğrafi bölgelerin ikinci derece taksimatı, coğrafi bölgelerin üçüncü derece taksimatı denmektedir. Kitapla haritanın işaretler kısmında bir münasebet aranmak icabederse:

Mıntaka	=	Türkiye'nin büyük coğrafi bölgeleri
Bölge	=	Coğrafi bölgelerin ikinci derece taksimatı
Yöre	=	Coğrafi bölgelerin üçüncü derece taksimatı

merhumlarını karşılamaktadır. Buna göre, henüz ana mefhumlarda bile vazih bir birlik olmadığı anlaşılmaktadır. O halde komisyonun, yukarda geçen "pratik fayda" ümidinin ne derece isabetli olduğunu düşünmek yerinde olur.

Bu yazı içerisinde, bilhassa tashih ve tadil tekliflerini yaparken 1941 Kongresinin tâbirlerine sadık kalarak büyük taksimatı *Mıntaka* ve ikinci derece taksimatı *Bölge* diye ifade ettik. *Töre* tâbirini pek mahdut yerlerde kullandık. Bunlar haricinde saha, kuşak, çevre, civar gibi daha birçok tâbirler akla gelebilir. Bunlardan da gerekli yerlerde istifade ettik. Bu tâbirler hakkında vazih kanaat sahibi olmak elbette faydalıdır. Çünkü bunların mânalarının indî olarak tâyin ve tahdidi karışıklığa sebep olur. *D a r k o t* ile mutabık olarak, en küçük coğrafi birliğe "yöre" demenin uygun olacağını düşünüyoruz (Bk. : DARKOT, B. : Türkiye'nin coğrafi bölgeleri hakkında. Türk Coğrafya Dergisi, Yıl XII, Sayı 13-14, İstanbul 1955, s. 141-142).

⁴² Türk Coğrafya Kurumu'nun tertibetmiş ve halen de etmekte olduğu Coğrafya Haftalarında, Ord. Prof. B. Darkot'un "Kongre dışındaki geniş ilgili topluluğa aksedememiş,, olmasından haklı olarak şikâyet, ettiği (Bk. : DARKOT, B. : Aşağıdaki yazı, s. 142) bazı tadil teklifleri yapılmıştır. Ayrıca Orta Karadeniz Bölgesinin doğu sınırının yanlış olduğuna daha evvel işaret edilmiştir (Bk. : GÜRİSOY, C. R. : Aşağıdaki yazı, s. 114). Coğrafya Kongre veya Haftalarında, Türkiye'nin coğrafi bölge sınırlarında yapılması lüzumlu tashihlere dair birkaç tebliğ yapmış ve aynı mevzularda 1955 kasımında Münih Üniversitesi Coğrafya Enstitüsünde konuşmuş bir üye sıfatıyla, sayın Profesörün yukarda zikredilen üzüntüsüne iştirak ediyor ve bu eksiği, cüzi de olsa telâfi için bu satırları kaleme almış bulunuyoruz.

Bundan başka, yapılan neşriyatta da, coğrafi bölgelerin sınırlandırılmasında hatalı görülen noktalara temas edilmiştir. Bunlardan birkaçını aşağıda sıralıyoruz:

KÖKTEN, İ.K. : Kuzeydoğu Anadolu prehistoryasında Bayburt çevresinin yeri. D. T. C. F. Dergisi Cilt III, Sayı 5, Ankara 1945, s. 480.

GÜRİSOY, C.R. : Samsun gerisinde Karadeniz intikal iklimi. D.T.C.F. Dergisi Cilt VIII, Sayı 1-2, Ankara 1950, s. 114.

ERİNÇ, S. : Doğu Anadolu coğrafyası. İst. Üniv. Yayınları No. 572, Coğ. Enst. Y. No. 15. İstanbul 1953, s. 47.

DARKOT, B. : Türkiye'nin coğrafi bölgeleri hakkında (Sur les régions géographiques de la Turquie. Résumé). Türk Coğrafya Dergisi Yıl XII, Sayı 13-14. İstanbul 1955, s. 141-149.

imkânını bulduk; yaptığımız araştırmalar sonunda, ana hatlariyle gerçeğe yakın olduğu anlaşılan bu sınırların bazı yerlerde, aşağıda izah ve teklif edeceğimiz şekilde geçirilmesinin daha doğru olacağı kanaatine vardık⁴³.

TADİL TEKLİFLERİ

I.

Doğu Karadeniz Bölgesinde

1941 Coğrafya Kongresinde tesbit edilen "Karadeniz Mıntakası", doğu kısımda Çoruh havzasını içeri alacak şekilde geçirilen bir çizgi ve yukarı Kelkit vadisinin güney kenarı ile sınırlandırılmıştı. Bu sınır esas itibariyle jeomorfolojik bir sınırdır ve akarsularla ve başka tesirlerle fazla parçalanmış bir durumda olan kuzey kuşağını, daha az parçalanmış olan ve çok yerde bir bazalt örtüsü ile örtülmüş bulunan iç kısmın yüksek ülkesinden ayırmaktadır. Daha batıda, kıyı dağlarının biraz alçaldıkları sahada sınır, tabii orman örtüsünün çok seyrekleştiği ve binaenaleyh İç Anadolu steplerine intikal teşkil ettiği yerlerden geçirilmiştir. Burada sınır Yeşilirmak havzasını hemen hemen tamamen çevirecek şekilde içeriye sokulmuş, daha batıda İskilip-Kızılcahamam-Nallıhan istikametinde geçirilmiş ve buradan Sakarya mecrasının güneyindeki Sündiken Dağı üzerine nakledilerek Bozdağ'dan batıya doğru götürülmüştür. Bu sınır aynı zamanda kuzeyin orman sahasıyla güneyin seyrek ağaçlı ve step manzaralı sahasını ayırmaktadır⁴⁴. Yine bu sahada, Karadeniz Mıntakasının, biri kıyıya yakın ve binaenaleyh Karadeniz'in çok yakın tesiri altında bulunan; diğeri içerde, denizden az müteessir olan ve bu sebeple İç Anadolu'ya doğru tedricen intikal temin eden iki tâli kuşağı tefrik edilmişti.

Karadeniz Mıntakasının Orta ve Batı bölgelerinde bir kıyı kuşağının bir iç kuşaktan ayrılması, belki bazı küçük tadillerden sonra, isabetli görülebilirse de, Doğu Karadeniz Bölgesinde böyle bir tefriki haklı gösterecek kuvvetli delil yoktur. Bilâkis bu sahada kıyıyı içerden tefrik eden sınırı, daha ehemmiyetli bir sınır olarak kabul etmek isabetli bir hareket olacaktır. Başka ifade ile Karadeniz Mıntakasının doğu kısmında güney sınırını, yukarı Çoruh ve yukarı Kelkit vadileri olğunun kuzey yamaçlarına nakletmek doğru olur. Bu noktayı izah için, meselâ Erzurum'dan hareket ederek Bayburt ve Gümüşane ile Zigana geçidi üzerinden Trabzon'a bir seyahat yaptığımızı düşünelim. Bu seyahat esnasında en bariz yöre değişikliğini, Bayburt güneyinde Kop Dağını aşarken değil, bilâkis Bayburt

⁴³ Burada ele alınan tadil teklifleri bilhassa iki mıntakayı (Karadeniz ve Akdeniz mıntakalarını) ilgilendirmektedir.

⁴⁴ Fazla bilgi için bk. :

Louis, H. : Das natürliche Pflanzenkleid Anatoliens. Aynı eser, s. 41-65.

kuzeybatısında Harşit vadisine doğru su bölümünü geçerken müşahade ederiz. Bunun sebebi şudur: Bayburt ve Köse civarında Çoruh ve Kelkit akarsularının menba kısımlarındaki kolları araziye henüz fazla kazamamış ve bu suretle Erzurum çevresinin yüksek ülke karakteri Bayburt ve Köse civarına kadar devam etmiştir. Diğer taraftan Rize-Trabzon-Giresun gerisinde 3000 metreden 4000 metreye kadar yükselen kıyı dağları (Kaçkar 3900 m, Tatus 3500 m, Verçenik 3700 m, Soğanlı 3300 m, Çakırgöl ve Karagölbaşı 3100 m) Batum'dan Ordu civarına kadar uzanmakta ve Karadeniz'in iklim üzerindeki tesirini iç kısımlara bırakmamaktadır. Sahilden itibaren ancak 60 kilometre kadar genişlik gösteren dar bir kuşak üzerinde yer alan bu yüksek dağların, hiç değilse ayırıcı tesiri, Karadeniz mıntakasının Orta ve Batı kısımlarında olduğundan çok daha farklı ve barizdir.

Bu vaziyet bilhassa tabii bitki örtüsünde kendini göstermektedir. Karadeniz mailesinin sık orman örtüsüne mukabil, Bayburt'un kuzeybatısında Hart ovasında, kurak sahalarda görmeye alışkın olduğumuz cılız bir bitki örtüsü ile karşılaşırız⁴⁵. Bu seyahatin coğrafyacıda bıraktığı en derin intiba, takriben 1600 m yüksek olan Bayburt ve çevresinin coğrafi manzara itibariyle 1900 m yüksekliğindeki Erzurum civarından farklı olmadığıdır.

Beşerî vakıalar da yukardaki müşahedeyi teyit etmektedir. Meselâ Gümüşane'nin iktisadî vaziyeti Karadeniz kıyı kuşağını andırdığı halde, Bayburt sahası daha ziyade Erzurum'a benzemektedir.

Karadeniz Mıntakasının doğu kısmı hakkında yukarıda verilen izahata göre, Kelkit ile Çoruh arasındaki su bölümünde yer alan sahadan hareket ederek, Kelkit ve Çoruh vadilerinin güney kenarındaki yükseklikleri, bünye ve tektonik bakımından hangi ünitelerden olursa olsun, Tokat doğusuna kadar, Doğu Anadolu Yüksek Elinin kenarları olarak kabul etmek mümkündür ve böylece nisbeten fazla kuraklığı dolayısıyla bizzat Kelkit ve Çoruh vadileri oluşunu dahi, Doğu Anadolu'dan saymak daha uygun görünmektedir. Bu tulâni vadi oluşu içerisinde, meselâ Yusufeli ve İspir civarında olduğu gibi, nisbeten kesif iskân adacıkları dahi, tıpkı Bayburt çevresi gibi, çok yüksek dağlarla tecrit edilmiş olan kıyı kuşağından

⁴⁵ Esasen 1945 de bu sahada dolaşmış olan, aynı zamanda coğrafya kültürüne sahip, prehistoryacı arkadaşım İ. Kılıç Kökten "arazinin buradaki yüz durumu, iklimi, bitkisi ve iş hayatı İç Anadolu karakterini göstermektedir. Orta Anadolu bölgesinin doğu sınırları buraya kadar uzatılabilir. Bu olaya dayanarak bugünkü coğrafi bölge sınırlarının yerinde olmadığını işaret ederim." demek suretiyle Bayburt bölgesinin Karadeniz Kıyı Kuşağına bağlanamayacağını ifade etmişti (Bk. : KÖKTEN, İ. K. : Yukardaki yazı, s. 480). Mamafih biz, İç veya Orta Anadolu doğu sınırının, Bayburt çevresini ihtiva edecek şekilde doğuya uzatılması mevzuunda Kökten'e iştirak edemeyeceğiz. Çünkü 1500 metreden yüksek bulunan Bayburt çevresi, takriben 1000 metre yükseklik gösteren İç Anadolu havzasından ziyade, 1500 metre den yüksek olan Doğu Anadolu yüksek havzalarını andırmakta ve hattâ, doğru ifade ile onlardan birini teşkil etmektedir.

ziyade güneyindeki saha ile, yani Doğu Anadolu ile sıkı iktisadi münasebetlerde bulunmaktadırlar.

Yukarda zikredilen coğrafi vakıaların tarihte dahi tesiri görülmüştür. Meselâ Trabzon çevresinin geri ile olan münakalesine, şehrin hemen arkasında yükselmeye başlayan muazzam dağlar büyük bir engel teşkil etmiştir ⁴⁶. Bundan başka muhtelif zamanlarda Trabzon civarındaki siyasi teşekküllerin ve ezcümle Trabzon İmparatorluğunun güney sınırı uzun müddet Doğu Karadeniz yüksek dağlarının su bölümünü tecavüz ederek güneye doğru genişliyememiştir ⁴⁷.

II.

Doğu ve Orta Karadeniz Bölgelerinde

1941 taksimatına göre Karadeniz Mıntakasının doğu bölgesinin iç kuşağını Doğu Anadolu'dan saymanın doğru olacağı hakkında yukarda verilen izahat, bu mıntakanın arzani sınırlarında da bazı tashihlerin yapılmasına imkân vermektedir. 1941 taksimatında, hemen Ordu doğusundan geçen ve Greenwich'e göre 38° doğuda bulunan meridyen üzerinden çizilen arzani bir çizgi, Doğu ve Orta Karadeniz Bölgelerini birbirinden ayırıyordu. Bu sınır, deniz kıyısından itibaren kıyı dağlarının su bölümüne kadar olan kısmında isabetlidir; zira burada doğunun yüksek dağları 3000 metreden 2000 metreye inmektedir. Doğudaki yüksek dağlar hemen hemen tamamen iskândan mahrumdur; halbuki bu sınırın batısında, 1000-2000 metre arasında yükseklik gösteren düzlükleri ihtiva eden dağlar oldukça kesif bir surette iskân edilmişlerdir ⁴⁸.

Bu sahada su bölümünün güneyinde Kelkit oluşunda ve onun güneyindeki dağlık sahada, fakat 1941 de kabul edildiğinden farklı seyir takibeden mühim bir sınır bulunmaktadır. Yukarda zikri geçen 38° meridyeni üzerinde kıyı dağlarında görülen fark, Kelkit ve dolayısıyla yukarı Yeşilirmak (Tozanlı ırmağı) vadilerinin güneyindeki dağlarda yoktur. Bunlar 38° meridyeni doğusundaki yüksekliklerini muhafaza ederek 37° meridyeni batısına (Tokat doğusuna) kadar devam ederler (Meselâ doğudan batıya doğru 38° meridyeni üzerinde Köse Dağı 2500 m, hemen batısında Kızıl Dağ 2300 m, Tekeli Dağı 2600 m, Asmalı Dağı 2406 m, Dumanlı Dağı 2300 m ve nihayet Yıldız Dağı 2500 m). Fakat biraz daha batıya gidilecek olursa Niksar-Tokat-Çiflik çizgisinden itibaren umumî olarak batıya doğru Niksar-Erbaa, Tokat-Zile ve Artova tulânî çukur sahaları

⁴⁶ "TRAPEZUS" maddesi. Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft. Neue Bearbeitung von G. Wissowa. 12. Halbband, Stuttgart 1937, s. 3215.

⁴⁷ Karşılaştırınız:

SHEPHERD, W. R.: Historical Atlas. 7. ed. London 1930. Harita No.: 8, 18, 73, 77, 89 ve 93.

⁴⁸ Louis, H.: Die Bevölkerungskarte der Türkei. Berliner Geographische Arbeiten. Heft 20. Berlin 1940. Sonda 1:4.000.000 ölçekli Türkiye nüfus kesafeti haritası.

başlamaktadır.⁴⁹ Bunların yükseklikleri vasati olarak, kuzeyden güneye doğru sıra ile, 300, 600 ve 1000 metredir. Niksar-Tokat-Çiflik çizgisinin doğusunda 2000 metrenin üstünde olan yerşekillerine mukabil, batısında 1000 metreden alçak, geniş çukur sahalar büyük yer kaplamaktadır. Başka ifade ile bu çizginin doğusunda dağlar 1500 metrenin üstünde fazla yer kapladıkları halde; batısında, 1500 metrenin üstünde, Karadenizin tesirlerinin içeri sokulmasına engel teşkil etmeyecek kadar dağınık zirveleri ihtiva eden dağlar vardır ve 1000 metrenin aşağısında ise geniş çukur sahalar yer alır.

Yukarda izah edilen yerşekillerinin, diğer fizikî coğrafya vasıfları ve dolayısıyla insanın yaşayışı üzerinde bariz tesirleri görülür. Doğuda iktisadi hayatın temelinin hayvancılık teşkil ettiği halde, batıda umumiyetle ziraat hâkimdir. Şüphesiz Kelkit vadisi doğudan batıya doğru tedricî bir surette derinleşmekte, fakat geniş ziraat sahalarına yer vermemektedir. Burada yaşayan insanlar bilhassa hayvancılıkla meşgul olmaktadır. Fakat bu vaziyet, batıda Niksar ve Erbaa havzalarına doğru ilerlendiği, veya hemen komşusu bulunan Yeşilirmak vadisinde Tokat ovasına varıldığı zaman tamamen değişmektedir. Bu ovalarda artık mütekâsif ziraate raslanmakta, meselâ pirinç, tütün, şeker pancarı ve saire yetiştirilmekte ve bu hal daha çok batıdaki büyük vadi düzlükleri (Gökırmak vadisinde Boyabat ve Taşköprü, Kızılırmak vadisinde Osmancık ve Devrez vadisinde Kargı ve Tosya çevreleri) için karakteristik bir vaziyet arz etmektedir. İşte bu sebepten dolayı ancak Tokat'tan itibaren batıya doğru Karadeniz'in bir iç kuşağının başladığını kabul etmek doğru olacaktır. Kanaatimizce burada sınır, Niksar ve Tokat havzalarının doğusundaki yüksekliklerden geçirilmelidir.

Karadeniz Mıntakasının doğu kısmında yüksek kıyı dağlarının gerisinde bir "Doğu Karadeniz İç Kuşağı" kabul etmiyerek, kıyı dağları çok defa 1000 metreden fazla yüksek olmayan Samsun gerisinde bir intikal kuşağının mevcudiyetini kabul etmek, coğrafi bakımdan daha doğru ve vazih görünmektedir. Bu vaziyeti nüfus kesafeti de tevsik etmektedir; zira intikal kuşağı, henüz İç Anadolu'nun az kesif veya seyrek nüfuslu sahalarından evvel, daha kesif nüfuslu bir bölgeyi teşkil etmektedir⁵⁰.

III.

Orta Karadeniz Bölgesinde

1941 Coğrafya Kongresinde, Orta Karadeniz bölgesinin kıyı kuşağı ile içerde kalan kısmı, doğuda Kelkit vadisinin kuzey kenarındaki yüksek-

⁴⁹ Fazla bilgi için bk. :

GÜRSOY, CR.: Yukardaki yazı, s. 113 ve 127-129.

⁵⁰ Louis, H.: Die Bevölkerungskarte der Türkei. Aynı eser, s. 36 ve harita.

liklerle ve aşağı Yeşilırmak boğazı batısında ise Lâdik, Havza ve Vezirköprü çevrelerini denizden ayıran yüksekliklerle sınırlandırılmıştı. Bu sınır çizgisinin biraz daha içeriye doğru nakledilerek, yukarda sözü geçen yerleri Orta Karadeniz kıyı kuşağında bırakacak şekilde, Lâdik güneyinde Akdağ ve Merzifon kuzeyinde Taşan Dağından geçirilmesinin uygun olacağı kanaatindeyiz. Zira burada Samsun'un hemen arkasındaki dağların sadece 800 metre civarında yükseklik göstermesi ve Aşağı Kızılırmak boğazının bulunması, denizin iklim üzerindeki tesirlerinin içeriye doğru sokulmasını sağlar. Bu tesirleri Lâdik, Havza ve Vezirköprü çevrelerinin ziraat hayatında, meselâ bu sahada şeker pancarı ziraatının sulamaya lüzum kalmadan yapılabilmesinde de görmek kabildir. Bu arada yazlık dinlenme ve banyo mahalli olarak Lâdik ve Havza'nın, Samsun ve civarının çok yakın ilgisini topladığını kaydederek, yukardaki mütalâyayı teyit etmiş oluruz. .

IV.

Batı Karadeniz Bölgesinde

Karadeniz Mıntakasının batı sınırında da bir tadil yapmanın uygun olacağını düşünüyoruz. 1941 Kongresinin teklifine göre, Karadeniz Mıntakası Marmara Mıntakasından şöyle ayrılmıştı: Aşağı Sakarya'nın doğusunda Hendek Havzasının doğu kenarından geçen bir çizgi coğrafi sınır olarak kabul edilmişti. Bunun esas sebebi, bu sınır çizgisinin doğusundan itibaren Karadeniz kıyısında yaz yağmurlarının gitgide vuzuh kesbetmesidir. Fakat Aşağı Sakarya düzlüğünde Adapazarı'ndan hareket edilerek, Hendek ve Düzce üzerinden Bolu'ya bir seyahat yapılırsa, en bariz yöre değişikliği, muhakkak ki, Düzce ile Bolu arasında görülür. Tıpkı Aşağı Sakarya düzlükleri ve Hendek havzası gibi, Düzce havzası da, denizden yüksekliği 120 metrenin aşağısında, mısır ve tütün tarlalarıyla kaplı bulunan verimli bir ziraat sahasıdır⁵¹. Bundan sonra Bolu havzasına varmak için, 600 metre yükselmek icabeder. Bu havzanın tabam 700-800 metre yükseklikte olup daha ziyade buğday ve arpa ziraati ile meralara tahsis edilmiştir. Buradan itibaren birtakım yüksek havzalar sıralanır ki bunlar Gerede ve Çerkeş üzerinden doğuya doğru aynı karakteri taşımaktadır. Bundan başka, birbirinden ancak 50 metre yükseklikte küçük bir eşik ile ayrılmış bulunan Hendek ve Düzce havzalarını denizden ayıran dağ sırası nisbeten dar ve alçaktır (batıdan itibaren sıra ile Çam Dağı 625 m, Kaplandede Dağı 1150 m ve Orhan Dağı 850 m). Bu dağlar batıdan doğuya uzanırlar ve geniş yapraklı ormanlarla kaplıdırlar. Daha batıda İzmit Körfezinde de Adapazarı çevresinde olduğu gibi, Akdeniz iklim şartlarını ve bitki topluluklarını, Düzce civarında ve onun kuzeyinde,

⁵¹ Bu hususiyet başkaları tarafından da müşahede edilmiştir. Bakınız:

ERİNÇ, S. - TUNÇDİLEK, N.: The agricultural regions of Turkey. Geographical Review Vol. XLII, No. 2, April 1952 New York s. 193.

deniz kenarında Akçakoca sahasında görmek mümkündür. Meselâ Akçakoca civarında, defne ağaçları gibi, maki bitki topluluğuna ait unsurlara çok raslanır. Buna mukabil daha doğuda Bolu kuzeyindeki dağlar oldukça büyük bir kitle halinde 1500 metreden fazla yükseklerle çıkarlar (Sünnice Dağı 1800 m, Çile Doruğu 1950 m, Bacaklı Yayla 1600 m). Dağlık sahanın burada geniş istikameti güneybatı-kuzeydoğudur ve bu sebeple Karadeniz mıntakasında sık görülen kuzeybatı rüzgârlarına, çok açık bir surette maruz bulunmakta ve fazla yağış almaktadır. Batıda görülen yaz kuraklığı burada belli değildir. Bu dağların yüksek nahiyeleri sık iğne yapraklı ormanları ihtiva etmektedir⁵².

Yukarda kaydedilen sebeplerden dolayı Marmara Mıntakasının doğuda coğrafi sınırını, Düzce havzasının doğu kenarından itibaren, sahil istikametinde Akçakoca doğusuna nakletmek, her ne kadar bu vaziyette sınır Marmara Denizinden 100 kilometreden fazla uzaklaşmış olsa dahi, bize uygun görünmektedir. Burası aynı zamanda Karadeniz sahil çizgisinin istikameti bakımından da hususî bir ehemmiyet arz etmektedir. Zira bu çevrede, Ereğli civarında sahil birdenbire 20 kilometreden fazla olarak, kuzeye doğru bir çıkıntı yapmakta ve Ereğli-Zonguldak arasındaki sahil dağları kuşağı taazzuv etmektedir; işte bu dağlık saha kömür zuhuratı ile Karadeniz mıntakasında ayrı bir yöre meydana getirir.

Marmara Mıntakası ile Karadeniz Mıntakası arasındaki sınırı, yukarda izah edildiği gibi, Kıyı Kuşağında Akçakoca-Düzce doğusuna naklettikten sonra, İç Kuşağında da benzeri sebeplere dayanarak biraz doğuya, yani Göynük-Söğüt çizgisinin doğusuna almak uygun olacaktır. Şüphesiz bununla ilgili olarak Eskişehir batısında dört mıntakanın (Karadeniz, Marmara, Ege ve İç Anadolu) sınırlarının birleştiği sahada da gerekli tadiller yapılmalıdır.

V.

Akdeniz Mıntakasının doğu sınırı

Akdeniz Mıntakasına gelince, burada bilhassa Gaziantep yakınında doğu sınır üzerinde durmak icab ediyor. 1941 coğrafi sınırı burada, Gaziantep platosunun Hatay çöküntü hendeği doğusunda yükselen kenarından seyrediyordu. Biz o kanaatteyiz ki, burada Akdeniz Mıntakasının doğu sınırını daha doğuya, takriben Fırat nehrine kadar götürmelidir. Bunun sebepleri aşağıda izah edilmiştir:

Hatay çöküntü hendeğini doğudan çeviren 1100-1200 metrelik yükseklikler, bilhassa Kürt Dağı, Toros sisteminin öncüsü olarak, hâlâ oldukça

⁵² Bolu civarında sert kışlara alışkın iğne yapraklı bitkilere mukabil, batıda mülayim kışlara alışkın geniş yapraklı bitki toplulukları bulunmaktadır. Fazla hilgi için bakınız:

Louis, H.: Das natürliche Pflanzenkleid Anatoliens. Aynı eser, s. 109-110.

kıvrımlı bir yapı göstermektedir ⁵³. İklim ve bitki coğrafyası bakımından Akdeniz'in tesiri Gaziantep çevresinde gayet vazih olarak hissedilmektedir. Hatay çöküntü hendeğinin doğusunda Gaziantep platosu kenarlarında, bilhassa 1000 metreden yüksek yerlerde görülen ve çeşitli unsurları ihtiva eden makilerden ibaret bir Akdeniz bitki topluluğu Gaziantep ve Kilis çevrelerine kadar yayılmakta ⁵⁴, fakat platonun doğu kenarında Fırat vadisinde artık görülmemektedir. Bunun yanında daha mühim telâkki edilebilecek olan bir vakıa da, Akdeniz kültür bitkilerinin, bilhassa Kilis çevresinde zeytinlerin ve Gaziantep - Nizip çevrelerinde fıstıkların, Fırat vadisinin kenarına kadar, kültür muhitinin fârik alâmetini teşkil etmeleridir. Gerçi bu neviden zeytin, fıstık ve hattâ incir fidanlıklarına daha doğuda (meselâ incir ve zeytine Mardin eşığının eteklerinde, fıstık ve zeytine Siirt çevresinde) raslanırsa da, bunlar çok küçük ve ehemmiyetsiz ziraat adacıkları olup mevziî iklim şartlarından ileri gelirler ⁵⁵. Bundan başka Gaziantep platosu Fırat'ın doğusundaki sahalara nazaran bol yağışlarıyla Akdeniz Mıntakasına daha fazla yakınlık göstermektedir ⁵⁶.

Beşerî ve iktisadî coğrafya bakımından Gaziantep çevresi, yukarıda zikredilen sebeplerden dolayı, Akdeniz Mıntakasıyla ve bilhassa Adana Bölgesi ile yakından alâkalıdır. Adana ve Hatay çevrelerinin, Türkiye ortalamasının üstünde kesafet gösteren sık nüfuslu sahası, oldukça kitlevî bir vaziyette doğuya doğru, Fırat'a kadar uzanmaktadır ⁵⁷. Mühim kesafet sahalardan biri olan Gaziantep çevresi, Gâvur Dağının kuzeydoğuya doğru devamını teşkil eden yükseklikler üzerinde, Adana çevresindeki kesafet sahasıyla irtibat halindedir. Gaziantep ve Adana civarlarında kilometre kareye 30 dan fazla nüfus isabet ettiği halde, Fırat'ın doğusunda kesafet 10 dan bile aşağıya düşmektedir. Sözü geçen ikiz kesafet kuşağının batı kısmında Adana ve doğu kısmında Gaziantep gibi iki büyük şehir yer almış bulunmaktadır.

Bu çevrede Gaziantep şehri, Çukurova'daki Adana gibi süratli bir inkişaf göstermiştir. Takribi ifade ile, son çeyrek asırda bu şehirlerin nüfusları iki buçuk misline yaklaşmış, Adana'nın nüfusu 1927 de 73.000 den 1955 de 172.000 e ve Gaziantep'in nüfusu 1927 de 40.000 den 1955 de

⁵³ BLANCKENHORN, M.: Syrien, Arabien, Mesopotamien. Aynı eser, s. 128-129.

BLANCHARD, R.: Asie Occidentale. Aynı eser, s. 210.

ALAGÖZ, C. A.: Coğrafya gözüyle Hatay. D. T. C. F. Dergisi Cilt II, Sayı 2, Ocak 1944 Ankara, s. 205.

⁵⁴ Louis, H.: Das natürliche Pflanzenkkid Anatoliens. Aynı eser, s. 99.

⁵⁵ Böyle zeytin ve başka Akdeniz bitkilerini, Akdeniz'den uzak, hiç değilse onunla yakın münasebeti olmayan Karadeniz bölgesinde ve yakınlarında bazı çukur sahalarda, meselâ Yusufeli'nde, Niksar ve Erbaa civarında da görüyoruz. Bunlar da tıpkı Mardin ve Siirt ziraat adacıklarına benzemektedirler.

⁵⁶ DARKOT, B.: Türkiye'de yağışların dağılışı. Türk Coğrafya Dergisi Yıl I, Sayı II, Nisan 1943 Ankara, s. 152, 157 ve sonda 1:3.500.000 ölçekli Türkiye yağış haritası.

⁵⁷ Louis, H.: Bevölkerungskarte der Türkei. Aynı eser, s. 38.

97.000 e yükselmiştir⁵⁸. Buna mukabil Fırat'ın doğusundaki Urfa şehri, tıpkı daha doğuda bulunan başka şehirler gibi, mütevazı bir nüfus artışı kaydetmiştir.

Bizzat Fırat nehri burada, son zamanlara kadar, Karkamış demiryolu köprüsünden maada sağlam bir geçit arz etmemekte idi⁵⁹; bu sebepten dolayı her iki tarafında bulunan sahalar için oldukça bariz bir beşerî coğrafya sınırı rolünü oynamıştır.

Yukarda kaydedilen müşahedelerden sonra denebilir ki, eskiden yerli müelliflerin "Cezire-i Ulya" diye zikrettikleri Güneydoğu Anadolu'nun batıdaki sınırı, eski isminin ifadesine uygun olarak Fırat'tan geçirilebilir⁶⁰.

VI.

Akdeniz Mıntakasının Doğu Bölgesinde

Nihayet, Akdeniz Mıntakasının, biri İç ve diğeri Dış olmak üzere boydan boya iki kuşağa ayrılmış olması meselesi üzerinde de biraz durmak isliyoruz. Batıda, Antalya gerisinde bu taksim tarzını haklı gösterecek deliller vardır. Zira burada Burdur, Eğridir ve Beyşehir gölleri gibi nisbeten büyük su satırları, Toros sisteminin içerisinde bulunurlar. Bu göl havzaları artık İç Anadolu'nun bazı hususiyetlerini taşımaktadırlar ve bu sebepten dolayı, bunların çevresini Torosların hususî bir iç kuşağı olarak kabul etmek doğrudur. Fakat Akdeniz Mıntakasının doğu kısmında Orta Toroslar'da; Silifke, Mersin ve Adana gerisinde Akdeniz Mıntakasını iç ve dış olmak üzere iki kuşağa tefrik etmek, daha az tatminkâr görünmektedir. Burada Toros dağları, Konya'nın güneydoğusunda bulunan Karaman havzası üzerinde muazzam, yeknesak bir karst platosu ve doğuya doğru 3000 metreden fazla yükseklikleri ile cumudiye şekilleri arzeden bir dağ kitlesi halinde yükselmektedir⁶¹. Burada dağlık sahanın su bölümünde mühim bir coğrafi sınır mevcut değildir. 1941 Kongresinde,

⁵⁸ İSTATİSTİK YILLIĞI Cilt 20, Ankara 1952, s. 86.

1955 GENEL NÜFUS SAYIMI. Telgrafla alınan ilk neticeler. (Ankara), s. 5 ve 9.

⁵⁹ Birecik köprüsü (720 metre uzunlukla Türkiye'nin en uzun köprüsü) 13 Mart 1956 da tamamlanarak seyrüsefere açılmıştır. Bakınız:

HAYAT. Haftalık mecmua. No.5, 4 Mayıs 1956 İstanbul, s. 14.

⁶⁰ Cezire arapça ada demektir; Fırat ve Dicle nehirleri arasındaki sahaya Araplar "Elcezire" ve batılılar "Mezopotamya" (=yunanca nehirler arası demektir) derler. Cezire-i Ulya, batılılara göre yukarı Mezopotamya; türkçe karşılığı ile Yukarı Ada demektir.

⁶¹ Bu bölgenin Karst topografyası hakkında fazla bilgi için bakınız:

ALAGÖZ, C. A.: Türkiye Karst olayları hakkında bir araştırma. Türk Coğrafya Kurumu yayınları Sayı I. Ankara 1944, s. 20 ve müteakip.

Louis, H.: Die Entstehung der Poljen und ihre Stellung in der Karstabtragung, auf Grund von Beobachtungen im Taurus. Erdkunde. Archiv für wissenschaftliche Geographie. Bd. X, Lfg. 1, 1956 Bonn, s. 33-53.

bu dağların güney ve dolayısıyla güneydoğu yamaçları boyunca Erciyes Dağı güneyine kadar çizilmiş olan noktalı çizgi ile aynı yerin biraz doğusundan başlayarak güneydoğuya doğru uzanıp Maraş kuzeyinden geçirilmiş olan çizgilerin coğrafi gerçeklere uyduğunu kabul etmek güçtür.

Akdeniz Mıntakasının doğu kısmında, şayet böyle bir yöre sınırı çizmek icabetse, ancak Çukurova ile çevresi ve belki de Torosların Akdeniz'e mücavir etek kuşağı, tâli bir bölge olarak, diğer kısımdan ayrılabilir ve buraya Silifke ve Mersin civarındaki sahil şeridi ile Adana ve Ceyhan ovaları ve çevreleri, ve nihayet İskenderun, Süveydiye ve Antakya civarındaki sahil şeridi idhal edilebilir.

NETİCE

1941 de Ankara'da toplanarak memleketimizin coğrafi taksimatı meselesini de ele alan Birinci Coğrafya Kongresi, mühim coğrafi birlikleri anahatlarıyla tesbit ve tâyin etmiştir. Fakat o zamanın bilgi durumuna göre yapılan bu taksimatın bazı eksik ve hatalı tarafları olduğu, tetkikler ilerledikçe anlaşılmıştır. Bu sebeple meselenin tekrar ele alınmasında fayda mülâhaza edilmiştir. Bilhassa Karadeniz ve Akdeniz Mıntakalarının muhtelif sahalarında yaptığımız müşahedeler ve bugünkü bilgi durumumuz, bu mevzuda şimdilik bazı tadil ve tashih teklifleri yapmamıza imkân vermiştir. Yukarda etraflı olarak izah edilen bu teklifleri aşağıdaki altı maddede toplamak mümkündür:

I. Doğu Karadeniz Bölgesinin iç kuşağı kaldırılmalı ve bu kuşak Doğu Anadolu Bölgesine bırakılarak, mıntaka sınırı (yani Karadeniz ile Doğu Anadolu Mıntakaları arasındaki sınır) Çoruh-Kelkit oluşunun kuzeyindeki yüksekliklere nakledilmelidir.

II. Doğu ve Orta Karadeniz Bölgeleri arasındaki sınır Ordu doğusunda 38° meridyeni boyunca güneye değil, güneybatıya doğru Tokat istikametinde geçirilmeli ve Sivas çevresinde İç ve Doğu Anadolu Mıntakaları arasındaki sınırda da ilgili tadiller yapılmalıdır.

III. Orta Karadeniz Bölgesinin Kıyı Kuşağı ile İç Kısmını tefrik eden tâli sınırın, aşağı Yeşilirmak mecrası batısında kalan parçası, Amasya Akdağı ve Merzifon kuzeyinde Taşan Dağı üzerinden batı ve kuzeybatıya doğru devam ettirilmelidir.

IV. Karadeniz Mıntakasının batısında, Marmara Mıntakasının doğu sınırı Akçakoca-Düzce-Geyve-Söğüt çizgisine paralel olarak, fakat bu kasabaların doğusundan geçirilmelidir. Başka ifade ile burada 1941 coğrafi sınırı, aşağı yukarı 50 km kadar doğuya nakledilmelidir. Ayrıca bununla ilgili olarak, Eskişehir batısında dört mıntakanın sınırlarının birleştiği sahada gerekli tadiller, yapılmalıdır.

V. Akdeniz Mıntakasının doğu sınırı Fırat'a kadar götürülmeli ve Gaziantep çevresi bu mıntakaya idhal edilmelidir.

VI. Nihayet, Akdeniz Mıntakasının Doğu Bölgesinde çizilmiş olan tâli taksimat sınırları kaldırılmalı ve icabederse, ilk plânda Silifke-Mersin-Adana-İskenderun-Antakya çevrelerini ihtiva edecek olan bir sahil şeridi tesbit edilmelidir.

*
* *

Bütün bu izahlarla şunu ifade etmek isteriz ki, Türkiye'nin coğrafi mıntaka, bölge ve yöreleri henüz tam mânasiyle tesbit ve tâyin edilmiş değildir. 1941 taksimatı, bu mevzuda varılmış bir merhaledir. Yukarda yaptığımız tashih ve tadil tekliflerine, ilerde, daha birçok yenilerinin eklenmesi mümkündür. Memleketimizin coğrafi taksimatının mükemmel bir hale getirilmesi için mevzîî tetkikleri çoğaltmak ve devamlı çalışmak lâzımdır. Çünkü, bu yazının giriş kısmında da işaret edildiği gibi, bugünkü mânasında coğrafyanın, daha doğrusu ülkeler coğrafyasının esas vazifesi, yeryüzünün farklı coğrafi birliklerini tâyin ve tahdit etmektir.